

## ДОСВІД ПОЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У СФЕРІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

## EXPERIENCE OF POLISH REPUBLIC IN THE PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE

Качинська М.О.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративної діяльності ОВС факультету № 3  
Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті розглянуто досвід Польської Республіки у сфері попередження насильства в сім'ї. Проаналізовано причини, що сприяють вчиненню правопорушень на сімейно-побутовому ґрунті. Особлива увага приділена аналізу причин та умов вчинення жінками, що стали потерпілими від триваючого насильства в сім'ї, правопорушень, вбивства або нанесення різної тяжкості тілесних ушкоджень своїм чоловікам.

**Ключові слова:** насильство в сім'ї, потерпілі, причини насильства в сім'ї, жінки-убивці – «потерпілі від насильства в сім'ї», моделі поведінки злочинців.

В статье рассмотрен опыт Польской Республики в сфере предупреждения насилия в семье. Проанализированы причины, способствующие совершению правонарушений на семейно-бытовой почве. Особое внимание уделено анализу причин и условий совершения женщинами, которые становились жертвами продолжительного насилия в семье, правонарушений.

**Ключевые слова:** насилие в семье, потерпевшие, причины насилия в семье, женщины-убийцы – «потерпевшие от насилия в семье», модели поведения преступников.

The article deals with an issue of Polish experience in the sphere of domestic violence. Reasons which contribute to the offenses on domestic background have been analyzed. Special attention has been drawn to the analysis of causes and conditions of murders or injuries of various gravity committed by women, who were victims of the lasting domestic violence, against their husbands.

**Key words:** domestic violence victims, causes of domestic violence, female killer – «victims of domestic violence» behaviors of criminals.

Нині відповідно до досліджень ООН кожна третя жінка у світі в житті стикалась з одним із видів насильства в сім'ї. Масштаби насильства на сімейно-побутовому ґрунті досягнули величезних масштабів та відрізняються між-національним характером. Більшість країн світу визнали насильство в сім'ї над жінкою грубим порушенням основних прав та свобод людини, які гарантовані у Загальній Декларації Прав Людини 1948 року [1].

Анкетне дослідження, проведене Міжнародною організацією здоров'я, свідчить, що від 10% до 69% жінок хоча б один раз у своєму житті ставали жертвою фізичного насильства зі сторони свого чоловіка або партнера. Вказане дослідження дало змогу виявити характерні риси насильства в сім'ї:

– багато жінок, що стають потерпілими від фізичного насильства, наражають себе на різноманітні та систематичні фізичні ушкодження;

– фізичне насильство в інтимних зв'язках дуже часто супроводжується психічним насильством, а з часом (від 1/3 до 1/2 випадків) з'являється і сексуальне насильство;

– насильство зі сторони партнера по відношенню до жінки дуже часто спричиняє смерть потерпілої. Так, відповідно до досліджень від 40% до 70% потерпілих жінок, що померли насильницькою смертю, були убиті своїми чоловіками або партнерами. Означений злочин був наслідком тривалого, збудованого на насильстві зв'язку [2, с. 18].

Вказане свідчить про актуальність дослідження досвіду зарубіжних країн саме у напрямку попередження правопорушень у сімейно-побутовій сфері, тому що повноцінне функціонування суспільства будь-якої держави можливе за наявності ефективної та сталої системи органів охорони прав та законних інтересів осіб. З огляду на це вивчення досвіду Польської Республіки саме у сфері попередження насильства в сім'ї набуває особливого значення. На сьогодні у правовій науці України та Польщі питання попередження правопорушень на сімейно-побутовому ґрунті завдяки працям О. Бандурки, І. Банкдурки, Є. Б'єнковської, У. Новаковської, М. Лошінської, Н. Матюхіної, Р. Мельника, Л. Томашевської, І. Подгурської та ряду інших дослідників набули певного наукового з'ясування, проте цей процес не можна вважати завершеним.

Продовженням наукової роботи над вказаною проблематикою є дана стаття, новизна якої полягає в тому, що дослідження досвіду Польщі у сфері попередження насильства в сім'ї буде здійснюватись через призму міжнародного, кримінального, кримінально-виконавчого права, кримінології та психології. Таким чином, досягти мети даної статті планується через вивчення досвіду у сфері наукового визначення та нормативного закріплення вказаних категорій із подальшим формулюванням власних висновків.

Насильство в сім'ї – це важлива загальнодержавна проблема як в Україні, так і у Польській Республіці. У 90-95% випадків насильниками стають чоловіки, а потерпілими – жінки [3, с. 20]. Розглядаючи питання насильства в сім'ї в саме у Польській Республіці, слід відзначити, що за 2015 рік загальна кількість виявлених потерпілих жінок становить 69 376 осіб, за 2014 рік – 72 786 осіб [4].

Проаналізуємо випадки, коли жінки на ґрунті тривалого сімейно-побутового насильства над ними убили свої колишніх (теперішніх) чоловіків або партнерів чи нанесли будь-якої тяжкості тілесні ушкодження. У даний час у Польській Республіці кожна 8 підозрювана у вбивстві особа – це жінка [5, с. 59].

Досліджуючи злочинність жінок слід розглянути та проаналізувати позиції вчених з цього приводу [5, с. 63; 6; 7; 8, с. 83–86]. Розподілимо означені точки зору науковців на такі 3 групи.

Перша група. До даної категорії відносяться вчені (Чезаре Ломброзо, Гульєльмо Ферреро та ін.), що в основу своєї теорії ставлять фізіологічні особливості людини загалом та жінки зокрема. Назвемо такий підхід

«теорія фізіології». Відповідно до означеного критерію жінка, беручи до уваги мораль, стоїть нижче від чоловіка. Найвище у розвитку суспільства стоїть білий чоловік, а найнижче – жінка, що не є білошкірою. Прихильники даної теорії вважають, що жінка затрималась у розвитку на нижчому рівні еволюції як фізично, так і психологічно, жінку неможливо навіть порівнювати із чоловіком. Ця нерівність розвитку проявляється у кволій будові тіла чи у меншому волосяному покриві. Головна причина жіночої злочинності – вроджена схильність до правопорушень.

Науковці, що додержуються «теорії фізіології», розрізняють жінок, що схильні до злочинів, у тому числі вбивств, від народження (спадкові, генетичні), та жінок, що набули такої схильності. Прихильники даної позиції як основний вид злочину, що притаманний жінці, виділяють зайняття проституцією [5, с. 42; 8, с. 83–86].

Друга група. До цієї категорії відносяться вчені, що в за основу своїх переконань поклали психологічні особливості людини загалом та жінки зокрема. Означимо цей підхід «психологічна теорія». Наприклад, Зігмунд Фрейд був переконаний, що всі «зриви» (відхилення) у поведінці жінок спричинені заздрістю щодо анатомічної будови геніталій чоловіка. Він вважав, що саме відмінності у будові тіла дають підстави вважати жінку нижчою від чоловіка. Згідно з цією теорією жінки характеризуються нарцисизмом, мазохізмом, пасивністю, низьким почуттям моральності та справедливості, а погляди чи переконання жінки зумовлені емоціями. Девіантна поведінка жінок є причиною низької зайнятості сім'єю. Науковці, що підтримують психологічну теорію, вважають, що жінки є «неприспосованими», і це зумовлено природою їх призначення (народжувати дітей, їх виховувати, займатись домашніми справами тощо). Жіноча злочинність у кінці XIX століття та на початку XX століття розглядалась як бунт та незадоволення, що пов'язані із виконанням призначених суспільством ролей. Принагідно вкажемо, що до 60-х років XX століття більшість вчених-кримінологів, адміністративістів, теоретиків та інших дослідників підтримували психологічну теорію Фрейда щодо причин жіночої злочинності [5, с. 43; 9; 10, с. 67–86].

Третя група. До цієї групи віднесені вчені, які переконані, що діяння жінок є аналогічними діянням чоловіків. Назвемо цю позицію «теорією рівності». Так, Отто Полак у своїй праці «Злочинність жінок» у 1950 році вказав, що жінки вчиняють правопорушення так само, як і чоловіки. Це зумовлено не психологічними або ж фізичними особливостями статі, а натурою людини загалом. Проте у своїй праці О. Полак підкреслив, що злочинність жінок легше приховати, оскільки сама система судочинства у 50-х роках XX століття ґрунтувалась на поблажливій концепції щодо жінки та не застосовувала до неї такі ж суворі покарання як до чоловіка. Фактично емпірична праця Отто Полака поклала початок дослідження злочинності жінок [11, с. 46–50; 5, с. 44].

На нашу думку, сьогодні не викликає сумніву вірність та обґрунтованість саме теорії рівності. Однак, нажал, багато стереотипів та поглядів щодо насильства в сім'ї заановано на хибних теоріях фізіології та психології – наприклад, стереотипи розподілу функцій членів сім'ї (голове призначення та завдання жінки – це лише народження дітей, ведення домашнього господарства; жінка та діти повинні підкорятись чоловікові тощо).

Розглянемо супроводжуючі причини здійснення жінками (спроби) убивства, нанесення різної тяжкості тілесних ушкоджень своїм чоловікам або партнерам на ґрунті тривалого насильства в сім'ї з боку останніх. До означених причин слід зарахувати:

- соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві, пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки);

- економічні (фінансова криза, зубожіння, відсутність належних умов та оплати праці, економічна частково або повна залежність, нестабільність, безробіття);

- психологічні (певні історично та соціально складені стереотипи поведінки членів сім'ї);

- соціально-педагогічні (юне або неусвідомлене батьківство чи материнство, брак сімейних цінностей у суспільстві або їх трансформація, відсутність цілеспрямованої державної політики щодо формування позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, недостатність сімейного виховання на основі прав дитини);

- правові (розгляд правопорушень на сімейно-побутовому ґрунті як виключно внутрішньо сімейного питання, сором та побоювання розголошення інформації про факти насильства в сім'ї, недостатня ефективність діяльності сектору кримінального правосуддя, відсутність належної правової регламентації діяльності державних та недержавних структур у сфері попередження та протидії насильству в сім'ї);

- політичні (високий коефіцієнт терпимості населення до явища насильства в сім'ї, існування гендерних стереотипів, неналежні розробка та фінансування загальнодержавних програм, спрямованих на вирішення проблем сім'ї та гендерної рівності, відповідальне материнство та батьківство, належне та щасливе дитинство);

- соціально-медичні (відсутність статевої та репродуктивної культури, відсутність кваліфікованої та доступної медицини, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія тощо);

- фізіологічні та медичні (вродженні або набути обмежені фізичні можливості, каліцтво, хвороби нервової системи, захворювання, що передаються статевим шляхом тощо).

Розглянемо характеристику жінок, що на ґрунті сімейно-побутового насильства над ними убили своїх чоловіків або партнерів чи нанесли будь-якої тяжкості тілесні ушкодження. На основі досліджень та опитувань потерпілих від насильства в сім'ї жінок, що проводилися у Польщі, встановлено: неодноразово внаслідок систематичних страждань та принижень потерпілі були за крок до прийняття рішення про вбивство свого чоловіка-кривдника. Велика кількість з опитаних жінок неодноразово боялися за своє життя та життя своїх близьких. Згодом до вказаних побоювань додалися і такі форми насильства, як удусення чи погрози небезпечними предметами побуту (наприклад, ножем) [12, с.16]. *Зауважимо, що належне та своєчасне реагування поліції, соціальних служб та інших державних чи недержавних органів у випадку виявлення таких видів протиправних дій дало б змогу попередити скоєння вбивства.*

Під час досліджень випадків, коли жінки на ґрунті тривалого насильства в сім'ї над ними з боку партнерів здійснюють вбивство кривдника, було виявлено дві можливі моделі поведінки таких жінок.

Першу модель поведінки назвемо «співчуття та допомога». Жінки, що вбили свого партнера, проявляли співчуття. Після скоєного злочину більшість викликали швидку допомогу та поліцію, телефонували до родичів та друзів, у пошуку допомоги, або самостійно намагалися надати допомогу пораненому чоловікові. Означені жінки, розповідаючи про вбивство, виражали жаль, стверджували, що, незважаючи на те, що сталося, продовжують кохати партнера [12, с. 20].

На нашу думку, вказане вище свідчить про високу емоційну та психологічну залежність жінки не тільки як колишньої жертви насильства в сім'ї, але й про почуття провини за скоєний злочин перед дітьми, рідними, близькими та страх перед невідворотним кримінальним покаранням.

Другу модель поведінки назвемо «заперечення». Невелика кількість жінок, що після скоєння злочину поводили себе ірраціонально: замикали тіло чоловіка, наприклад, у шафу, сервант, великий ящик чи полицю. Не викликали поліцію і швидку допомогу. І незважаючи на те, що вбивство рано чи пізно буде виявлено (тіло розпочинало розклад, появлявся характерний запах, комахи тощо), не вживали жодних дій, щоб успішно приховати свій вчинок. Польські спеціалісти переконані, що це приклад тривалого психологічного впливу на жертву. Внаслідок останнього вона не усвідомлює, що кривдник помер, хоча сама його убила [12, с. 20]. *Ми цілком погоджуємось із позицією польських спеціалістів з цього приводу. У проаналізованих випадках, на нашу думку, наявні достатні підстави для проведення судово-психіатричної експертизи для встановлення*

осудності означених жінок. Окрім того, вважається доцільним ввести обов'язкові проведення таких досліджень психіки жінки, незалежно від раціональності її поведінки після убивства. Оскільки можливі наявні психологічні травми або відхилення, що можуть мати істотне значення для винесення вироку судом та обрання покарання. Також виявлення означених психологічних травм повинно зумовлювати спеціальні умови відбування покарання із обов'язковим проходженням курсу реабілітації для жертв насильства в сім'ї, навіть, якщо вони перебувають у місцях позбавлення волі. Нажаль, практика діяльності судів і закладів виконання покарань у Польщі свідчить, що така спеціальна психологічна допомога жінкам не надається. Окрім того, означені злочинці відбувають покарання у місцях позбавлення волі загального типу. Відзначено випадки, коли діти на час позбавлення волі матері

судом передаються під опіку родичам загиблого чоловіка [4, с. 75]. Означене не тільки не допомагає реабілітувати жінкам, але й, навпаки, погіршує їх психологічний стан, що може призвести до спроби самогубства.

Отже, сьогодні насильство на сімейно-побутовому ґрунті сягнуло значних масштабів. Не стала виключенням й Польська Республіка. Існує ряд міфів та стереотипів поведінки жінок у пагубних сімейних зв'язках, де вони стають жертвами насильства в сім'ї з боку свої чоловіків. Психологічний стан потерпілої особи, її тривале потерпання від систематичного насильства в сім'ї спричиняє значні зміни не тільки у світогляді, але й у вчинках. Означене може призвести до трагічних наслідків як для самої жінки, так і для членів її сім'ї. З'явився новий вид злочинців: жінки-убивці – «потерпілі від насильства в сім'ї».

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна Декларація Прав Людини : Міжнародний документ від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015).
2. Nowakowska U. Przemoc w rodzinie a wymiar sprawiedliwości / Urszula Nowakowska, Alicja Kępa, Weronika Chańska, Sylwia Kuczyńska. – Warszawa : 2005. – 116 stron.
3. Tomaszewska L. Przemoc wobec kobiet w rodzinie : niezbędnik policjanta / Ludmiła Tomaszewska, Urszula Nowakowska, Ewa Bieńkowska. – Warszawa : Druk Paper&tinta, 2013. – 144 stron.
4. Statystyka Głównej Komendy Policji : oficjalna strona [E-resource] Tryb dostępu : <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html>.
5. Łosińska Marta Kobieta jako sprawczyni zabójstwa – analiza kryminologiczna i kryminalistyczna / Marta Łosińska // Przegląd Prawniczy Ekonomiczny i Społeczny. – 2013. – № 1. – С. 42–59.
6. Nowakowska U. Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie wobec kobiet / U. Nowakowska [E-resource] Tryb dostępu : [http://www.promocjakobiet.pl/Przeciwdzialanie\\_przemocy\\_wobec\\_kobiet\\_U.Nowakowska.pdf](http://www.promocjakobiet.pl/Przeciwdzialanie_przemocy_wobec_kobiet_U.Nowakowska.pdf).
7. Majchrzyk Z. Kiedy kobieta zabija. Motywy, osobowość, relacja sprawca-ofiara, strategie obronne. Opinia sądowo-psychologiczna stanu silnego wzburzenia / Zdzisław Majchrzyk. – Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2009. – 240 stron.
8. Мельникова Т. Научная мысль XIX века о причинах женской насильственной преступности / Т. Мельникова // Legea si Viata. – 2014. – №2/3(266) – С. 83–86.
9. Фрейд З. О сновидениях: тотем и табу. Очерки по теории сексуальности. О сновидениях / Зигмунд Фрейд. – Х. : Фолио, 2005. – 414 с.
10. Менжулін В.І. Зигмунд Фрейд між натуралізмом та трансценденталізмом: варіації на тему Блюменберга / В.І. Менжулін // Актуальні проблеми духовності. – 2006. – Вип.7. – С. 67–86.
11. Галиціна Н.В. Загальний огляд проблем дослідження жіночої злочинності в Україні та світі / Н.В. Галиціна // Право та державне управління. – 2013. – № 2(11). – С. 46–50.
12. Nowakowska U. Stereotyp ponad Prawem. Wymiar sprawiedliwości w sprawach o zaboje na tle przemocy w rodzinie / Urszula Nowakowska, Andrzej Dominiczak. – Warszawa : Druk Paper&tinta, 2013. – 112 stron.